

Søren Kierkegaard Werken

redactie

Paul Cruysberghs

Udo Doedens

Frits Florin

Johan Taels

Karl Verstyngne

Pieter Vos

Onno Zijlstra

eindredactie van dit deel

Udo Doedens

Pieter Vos

Wat de liefde doet

een aantal christelijke overwegingen
in de vorm van toespraken

door
Søren Kierkegaard

Kopenhagen
1847

vertaling en verklarende noten
Lineke Buijs en Andries Visser

met een nawoord van
Udo Doedens en Pieter Vos

Inhoud

Deel 1 (eerste reeks)

Voorwoord	11		
Gebed	12		
I	Het verborgen leven van de liefde en hoe je dat leert kennen aan zijn vruchten	13	
II	A	Je moet liefhebben	26
	B	Je moet de naaste liefhebben	55
	C	Jij moet de naaste liefhebben	73
III	A	Liefde is de vervulling van de wet	105
	B	Liefde is een zaak van het geweten	151
IV		Onze plicht de mensen die we zien lief te hebben	170
V		Onze plicht om in de liefde blijvend bij elkaar in de schuld te staan	192

Deel 2 (tweede reeks)

Voorwoord	227
I Liefde bouwt op	228
II Liefde gelooft alles - en wordt toch nooit bedrogen	245
III Liefde hoopt alles - en wordt toch nooit beschaamd	267
IV Liefde zoekt het hare niet	287
V Liefde verbergt de veelvuldigheid van de zonden	304
VI Liefde blijft	326
VII Barmhartigheid, een liefdedaad, zelfs als ze niets kan geven en niet in staat is iets te doen	342
VIII De verzoeningsgezindheid overwint in liefde, en wint de overwonnene	359
IX Een dode gedenken is een daad van de liefde	373
X Liefde aanprijzen is een daad van de liefde	388
Besluit	406
Nawoord van Udo Doedens en Pieter Vos	419
Bij de vertaling	437
Verklarende noten	439
Register	474

Wat de liefde doet
Deel 1 (eerste reeks)

Voorwoord

11

Deze christelijke¹ overwegingen, die vrucht van veel overweging² zijn, zullen langzaam begrepen worden, maar dan ook gemakkelijk, terwijl ze zeker erg moeilijk zullen worden als iemand ze door vluchtig en nieuwsgierig te lezen voor zichzelf erg moeilijk maakt. Laat ‘de enkeling’³, die eerst bij zichzelf overweegt of hij al dan niet lezen wil, als hij ervoor kiest te lezen, in liefde overwegen of er een juiste verhouding is tussen het moeilijke en het makkelijke, wanneer die zorgvuldig samen op de weegschaal worden gelegd, zodat het christelijke niet onder vals gewicht wordt uitgebracht, doordat of het moeilijke of het makkelijke wordt overdreven.

‘Christelijke overwegingen’ zijn het, dus niet over – ‘liefde’⁴, maar over – ‘wat de liefde doet’.⁵

Daden van de liefde zijn het, niet alsof nu hiermee alles wat de liefde doet is opgesomd en beschreven, verre van dien.⁶ Zelfs niet alsof iedere hier beschreven daad nu eens voor al is beschreven, goddank verre van dien! Wat in heel zijn rijkdom *wezenlijk* onuitputtelijk is, is ook in zijn kleinste daad *wezenlijk* onbeschrijfelijk, juist omdat het wezenlijk overal volledig aanwezig is, en *wezenlijk* niet te beschrijven is.

Najaar 1847

S. K.

Gebed

Hoe zou er op de juiste manier over liefde gesproken kunnen worden als U werd vergeten, U God van de liefde, uit wie alle liefde is in de hemel en op de aarde.⁷ U die niets spaarde, maar alles in liefde hebt weggegeven.⁸ U die liefde bent, zodat een liefdevol mens enkel is wat hij is door in U te zijn!⁹ Hoe zou er op de juiste manier over liefde gesproken kunnen worden als U werd vergeten, U die duidelijk maakte wat liefde is, U onze verlosser en verzoener, die uzelf hebt weggegeven om allen te verlossen!¹⁰ Hoe zou er op de juiste manier over liefde gesproken kunnen worden als U werd vergeten, U geest van de liefde, U die niets van het uwe neemt¹¹, maar herinnert aan dat ene offer van de liefde, die een gelovig mens eraan herinnert om lief te hebben zoals hij wordt liefgehad¹² en zijn naaste lief te hebben als zichzelf!¹³ U eeuwige liefde die overal aanwezig bent, nooit onbetuigd waar U wordt aangeropen, laat U ook niet onbetuigd in de woorden die hier gesproken worden over liefde, of over wat de liefde doet. Want er zijn maar een paar daden die de menselijke taal in bijzondere en beperkte zin liefdedaden, liefdewerk noemt. Maar in de hemel krijgt geen enkele daad bijval als het geen daad van de liefde is: in oprechte zelfverloochening, voortkomend uit een behoefte van de liefde zelf en juist daarom zonder aanspraak op verdienste!

Het verborgen leven van de liefde en hoe je dat leert kennen aan zijn vruchten

Lucas 6, 44. Want iedere boom wordt aan zijn vrucht gekend, want van distels pluk je geen vijgen en van doornstruiken oogst je geen druiven.

Een ingebeelde verstandigheid, die vol trots meent dat je je niet moet laten bedriegen, vindt dat je niets moet geloven wat je niet met je ogen, met behulp van je zintuigen, kunt zien. Als dat waar is, dan moet je allereerst ophouden in liefde te geloven. En als je dat doet en je doet het uit vrees bedrogen te worden, ben je dan niet bedrogen? Je kunt op allerlei manieren bedrogen worden. Je kunt bedrogen worden door te geloven wat niet waar is, maar je wordt zeker ook bedrogen door niet te geloven wat waar is. Je kunt door schijn bedrogen worden, maar je wordt zeker ook bedrogen door de schijn van verstandigheid, door de verleidelijke inbeelding die meent volkomen verzekerd te zijn tegen de mogelijkheid bedrogen te worden. En welk bedrog is nu eigenlijk het gevaarlijkst? Aan wiens genezing moet het meest getwijfeld worden, aan die van hem die niet ziet, of aan die van hem die ziet en toch niet ziet?¹⁴ Wat is het moeilijkst, iemand wakker maken die slaapt, of iemand wakker maken die dagdroomt dat hij wakker is? Wat is triester om te zien: iemand die zo ongelukkig is in de liefde bedrogen te zijn, een aan-

14 aanblik die je onmiddellijk en zonder meer tot tranen roert, of – iets waarom je in eerste instantie zou willen lachen – iemand die zichzelf bedriegt, wiens dwaze inbeelding niet bedrogen te zijn inderdaad belachelijk en lachwekkend is? Hoewel dat lachwekkende | in het laatste geval de verschrikking nog sterker laat uitkomen doordat het betekent dat hij geen tranen waard is.

Jezelf bedriegen *als het gaat om* liefde is het ergste, is een eeuwig verlies dat niet goed te maken is in tijd of in eeuwigheid. Want als er anders op wat voor manier dan ook sprake van is te worden bedrogen in verband met de liefde, dan staat de bedrogene toch in relatie tot liefde. En het bedrog bestaat er slechts in dat de liefde niet daar was waar men haar veronderstelde. Maar wie zichzelf bedriegt, heeft zichzelf buitengesloten en sluit zichzelf buiten van de liefde. We zeggen ook wel dat je bedrogen kunt worden door het leven of in het leven. Maar wie in zelfbedrog zichzelf bedriegt als het om leven gaat, diens verlies is niet goed te maken. Zelfs voor wie zijn leven lang door het leven werd bedrogen kan de eeuwigheid een ruime vergoeding in bewaring houden. Maar wie zichzelf bedroog, heeft zichzelf in de weg gestaan om het eeuwige te verwerven. Wie juist door zijn liefde ten offer viel aan menselijk bedrog, wat heeft hij in wezen verloren wanneer in de eeuwigheid blijkt dat de liefde blijft¹⁵, terwijl aan het bedrog een eind is gekomen! Maar wie – gewiekst – zichzelf bedriegt door verstandig in de strikken van de verstandigheid te lopen, al zou hij zichzelf zijn leven lang gelukkig prijzen in zijn inbeelding, wat heeft hij niet allemaal verloren wanneer in de eeuwigheid blijkt dat hij zichzelf bedroog! Want in het tijdelijke kan het een mens misschien lukken om het zonder liefde te stellen. Het kan hem misschien lukken door de tijd heen te glippen zonder het zelfbedrog te ontdekken. Het verschrikkelijke kan hem misschien lukken, het verschrikkelijke dat hij blijft – in een inbeelding, trots – dat hij daarin verkeert. Maar in de eeuwigheid kan hij het niet stellen zonder liefde en zal hij onherroepelijk moeten ontdekken dat hij alles heeft verspeeld. Wat is het bestaan toch vol ernst, wat is het eigenlijk verschrikkelijk, juist wanneer het als straf een eigenmachtig mens aan zijn eigen macht overlaat, zodat hem wordt toegestaan voort te leven, er trots op – bedrogen te zijn. Totdat hem eenmaal wordt toegestaan er achter te komen dat hij voor eeuwig zichzelf bedroog! De

eeuwigheid laat waarachtig niet met zich spotten.¹⁶ Eerder is het zo dat zij haar macht niet hoeft te gebruiken, maar almachtig een kruimeltje spot gebruikt om een vermetel mens vreselijk te straffen. Wat verbindt namelijk het tijdelijke met de eeuwigheid, wat anders dan liefde? Om die reden gaat ze aan alles vooraf en blijft ze wanneer alles voorbij is. Maar juist omdat de liefde in die zin de band van de eeuwigheid¹⁷ is, en juist omdat het tijdelijke en het eeuwige ongelijksoortig zijn, daarom kan de liefde voor de aardse verstandigheid van het tijdelijke een last schijnen. | En daarom kan het een zinnelijk¹⁸

15

Wie zichzelf bedriegt meent werkelijk dat hij getroost kan zijn, dat hij zelfs meer dan overwonnen heeft.¹⁹ In zijn dwaze inbeelding blijft voor hem verborgen hoe troosteloos zijn leven is. Dat hij ‘nergens meer over in zit’ geven we hem graag toe. Maar wat levert dat eigenlijk op als zijn redding nu juist zou zijn dat hij begint serieus over zichzelf in te zitten! Wie zichzelf bedriegt, denkt misschien zelfs anderen te kunnen troosten die ten offer vielen aan trouweloos bedrog. Maar wat een waanzin als hij die zelf schade opliep ten aanzien van het eeuwige²⁰ iemand genezen wil die hoogstens dodelijk ziek is!²¹ Wie zichzelf bedriegt denkt misschien zelfs – en daarmee spreekt hij zichzelf op een wonderlijke manier tegen – dat hij vol medeleven is met degene die zo ongelukkig is bedrogen te zijn. Maar als je op zijn troostende woorden en zijn genezende wijsheid let, zul je de liefde kennen aan haar vruchten: aan de bitterheid van de spot, aan de vlijmscherpe verstandigheid, aan de giftige adem van het wantrouwen, aan de bijtende kou van de verharding, dat wil zeggen: aan de vruchten zal te kennen zijn dat ze geen liefde bevatten.

Aan de vruchten ken je de boom. “Je plukt toch geen druiven van doornstruiken of vijgen van distels” (Matteüs 7, 16). Wil je ze daar toch plukken, dan zul je niet alleen tevergeefs plukken, maar de dorren zullen je laten merken dat je tevergeefs plukt. *Want iedere boom wordt aan zijn eigen vrucht gekend.*²² Het komt wel voor dat twee vruchten precies op elkaar lijken, terwijl de ene gezond en smakelijk is, de andere wrang en giftig. Soms is ook de giftige heel smakelijk, de gezonde wat bitter van smaak. Zo is ook de liefde te

16 kennen aan haar *eigen* vrucht. Als je je vergist kan dat zijn omdat je of de vruchten niet kent, of in een bepaald geval niet goed weet te onderscheiden. Een mens vergist zich bijvoorbeeld wanneer hij liefde noemt wat in wezen zelfliefde²³ is: wanneer hij bij hoog en bij laag verzekert dat hij niet leven kan zonder de geliefde, maar niets wil horen over de taak en de eis die de liefde stelt: dat je jezelf verloochent en die zelfliefde waarmee het beminnen gepaard gaat opgeeft. Of dat een mens zich vergist door aan zwakke toegeeflijkheid de naam liefde te geven, wanneer hij aan verderfelijke gejammer, aan schadelijke eendracht of aan een verwaande houding, aan zelfzuchtige relaties of aan omkoping door vleierij, aan de schone schijn van het ogenblik of aan verbintenissen die tijdelijk zijn, de naam liefde geeft. Er bestaat een bloem die | de bloem van de eeuwigheid wordt genoemd, maar merkwaardig genoeg is er ook een zogenaamde eeuwigheidsbloem²⁴, die net als de verwelkende bloemen alleen maar een bepaalde tijd van het jaar bloeit: wat een vergissing die laatste een bloem van de eeuwigheid te noemen! En toch ziet het er op het moment van de bloei zo bedrieglijk uit. Maar iedere boom wordt gekend aan zijn eigen vrucht. Zo wordt ook de liefde gekend aan haar eigen vrucht, en ook de liefde waar het christendom over spreekt, wordt aan haar eigen vrucht gekend: ze heeft de waarheid van de eeuwigheid in zich. Alle andere liefde, of ze nu menselijk gesproken vroeg uitgebloeid is en verandert, of dat ze zichzelf beminnelijk weet te bewaren gedurende het seizoen van de tijdelijkheid, is toch vergankelijk, ze bloeit alleen maar. Dit is nu juist het broze en het weemoedige aan haar: of ze nu één uur bloeit of zeventig jaar²⁵, ze bloeit alleen maar. Maar de christelijke liefde is eeuwig. Daarom zal ook niemand, als hij zichzelf verstaat, op de gedachte komen om over de christelijke liefde te zeggen dat ze bloeit. Geen dichter zal, als hij zichzelf verstaat, op de gedachte komen haar te bezingen. Want wat een dichter bezingt moet de weemoedigheid hebben die het raadsel is van zijn eigen leven: het moet bloeien – en vergaan. Maar de christelijke liefde blijft en juist daarom *is* ze. Want wat vergaat bloeit en wat bloeit vergaat, maar wat *is* kan niet bezongen worden, maar moet geloofd worden en geleefd.

Maar als je zegt dat de liefde gekend wordt aan haar vruchten, dan zeg je daarmee tegelijk dat de liefde zelf in zeker opzicht in het verborgene is. En dat ze juist daarom alleen maar te kennen is aan de vruchten die haar openbaar maken. Zo is het ook inderdaad. Ieder leven, dus ook dat van de liefde, is op zich verborgen, maar is in iets anders openbaar. Het leven van de plant is verborgen, de vrucht is de openbaring ervan. Het leven van de gedachte is verborgen, de uiting van het spreken is wat haar openbaart. De voorgelezen Schriftwoorden spreken daarom van iets dubbels, terwijl ze over het ene toch alleen maar verborgen spreken. Openlijk bevat de uitspraak één gedachte, maar tegelijkertijd bevat ze verborgen een tweede.

Laten we dus beide gedachten ter beschouwing voor het voetlicht brengen door nu te spreken over:

het verborgen leven van de liefde en hoe je dat leert kennen
aan zijn vruchten.

17

Waar komt de liefde vandaan, waar heeft ze haar oorsprong en aanvang, waar is de plaats waar ze verblijf houdt, vanwaar ze | uitgaat? Verborgene is die plaats, in het verborgene. Het is een plaats in het binnenste van een mens. Van deze plaats gaat het leven van de liefde uit, want “van het hart gaat het leven uit”²⁶. Maar zien kun je die plaats niet. Hoe ver je ook doordringt, de oorsprong trekt zich ver en verborgen terug. Zelfs als je zo ver mogelijk doordringt, lijkt de oorsprong steeds nog wat verder naar binnen te liggen. Net als bij de plek waar een bron ontspringt: op het moment dat je er heel dicht bij bent ligt ze verder weg. Van deze plaats gaat de liefde uit, langs allerlei wegen. Maar langs geen van deze wegen kun je doordringen in de verborgenheid van haar ontstaan. Zoals God woont in een licht²⁷, vanwaar iedere straal uitgaat die de wereld verlicht – terwijl er toch niemand is die langs deze wegen door kan dringen om God te zien, want de wegen van het licht veranderen in duisternis als je je toewendt naar het licht – zo woont de liefde in het verborgene, of verborgen in ons binnenste. Zoals de bronwel met murmelend ruisende overredingskracht een mens lokt, hem bijna smeekt *met* de stroom mee te gaan en niet

nieuwsgierig te willen doordringen om de plaats waar ze ontspringt te vinden en de heimelijkheid ervan bloot te leggen; zoals de zonnestralen een mens nodigen om met hun hulp de pracht van de wereld te aanschouwen, maar waarschuwend de vermetele met blindheid straffen als hij zich wil omkeren om nieuwsgierig en brutaal de oorsprong van het licht te ontdekken²⁸; zoals het geloof zich uitnodigend aanbiedt om gids te zijn voor een mens op zijn levensweg, maar de onbeschaamde doet verstenen die zich omkeert om onbeschaamd te begrijpen: zo is het de wens en het verlangen van de liefde dat haar verholen bron en haar verborgen leven in het binnenste een geheim zullen blijven, dat niemand er nieuwsgierig en brutaal verstorend in door wil dringen om te zien wat hij toch niet kan zien, maar waar hij door zijn nieuwsgierigheid voor zichzelf de vreugde en de zegen wel van kan verspelen. Het lijden is altijd het heftigst wanneer een arts genoodzaakt is ontledend binnen te dringen in de meer edele en daarom juist verborgen delen van het lichaam. Zo is het ook het heftigste lijden en is het tegelijk het meest verderfelijke, wanneer iemand in plaats van zich te verheugen over hoe de liefde zich openbaart, zich erover wil verheugen haar te doorgronden, dat wil zeggen haar te verstoren.

18 Het verborgen leven van de liefde is in het binnenste, ondoorgrondelijk, en vervolgens in een ondoorgrondelijke samenhang met het hele bestaan. Zoals het stille meer haar diepste grond heeft in de verborgen bronwel, die geen oog gezien heeft, zo heeft de liefde van een mens een nog diepere grond, de liefde van God. Als er in de bodem geen wel was, als God niet liefde was, | dan was dat meertje er niet en evenmin de liefde van een mens. Zoals het stille meer donker grondt in de diepe wel, zo grondt de liefde van een mens onnaspeurlijk in Gods liefde. Zoals het stille meer je wel uitnodigt er naar te kijken, maar door zijn donker spiegelbeeld je verbiedt er doorheen te zien: zo verbiedt de onnaspeurbare oorsprong van de liefde in Gods liefde je om haar grond te zien. Als je die denkt te zien, dan is het een spiegelbeeld dat je bedriegt alsof het de grond is, terwijl het alleen maar de diepere grond verbergt. Zoals de vernuftige afdekking van een geheime bergplaats juist om die bergplaats volledig te verbergen er uitziet als de bodem, zo laat